

УДК 81'373.21 (477.46-2)

ОСОБЛИВОСТІ ТОПОНІМІЇ КАНІВСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

Сергій Романчук

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра фізичної географії та геоекології,
бульв. Т. Шевченка, 14, Київ, Україна, 01601,
тел. (044) 521-32-09, e-mail: geography@univ.kiev.ua*

Розглянуто топоніми Канівщини, пов'язані із сакральними ландшафтами дохристиянських часів.

Ключові слова: топоніми, Канівщина.

Розглянуто правобережну підвищену частину заповідника, яка межує з заплавою Дніпра на ділянці від Тарасової гори до села Пекарі і простягається в західному напрямку на 5–6 км. Ця територія належить до ландшафтів широколистяно-лісового типу, які сформувалися на підвищеній структурно-денудаційній лісовій рівнині з виходами пісковиків (район Канівських дислокацій або так званих “Канівських гір”). Тут переважають горбисто-пасмові, яружно-балкові місцевості та місцевості відносно рівних ділянок лісового плато. З окремими урочищами цих ландшафтів пов'язана мережа топонімів, яка відображає історію господарських і культурних функцій території та її природні особливості.

Залюдненість цієї території є постійною від пізньопалеолітичної доби. Відтоді на її ландшафти постійно впливає людська діяльність, а відтак, їх мусили якось називати ще мисливці на мамонтів. Наприклад, І. Підоплічко [2] висловив припущення про походження назви річки Рось від стародавньої назви мамонта. Однак, схоже, не збереглися не лише топоніми від кам'яної доби, а й від трипільців і землеробів Скіфії, чий поселення і городища відомі на окресленій території як археологічні пам'ятки. Ойконім I тис. по Р. Х. – “Родня”, згаданий у літописі (у зв'язку з облогою у цій фортеці князем Володимиром брата Ярополка 980 року), теж не дожив до новітніх часів. Щоправда, у середині XIX століття надбанням науки стала назва “Княжа Гора” [1]. Городище на Княжій горі вже понад 150 років історики небезпідставно ототожнюють з літописною фортецею. Зокрема, пам'ять про князівські часи (у формі згаданого топоніма) зберігалася близько тисячі років.

На Канівщині є топоніми, пов'язані зі сакральними ландшафтами дохристиянських часів. Неповдалік від сучасного устя Росі розміщена ділянка пралісу з назвою “Перуни”. На півночі заповідник межує з околицями Канева, де збереглися топоніми “Божиця” і “Чортиця” (гори) та “Боввани”. У межах заповідника в басейні балки Сухий Потік міститься урочище “Бовванське Топило”. Як відомо, стародавній термін “бовван” застосовували до поганських ідолів, а назва “Топило” могла бути пов'язана з місцем, де жерці топили людей, призначених у жертву підземним богам. Розташовувалися ці місця у віддалених важкодоступних місцевостях [3]. Друге “Топило” – зниження, оточене лісистими схилами і горбами у верхів'ях балки Комашиний Потік. За свідченнями старожилів, ще у ХІХ столітті тут була водойма. У 1970-ті роки, під час досліджень цього загадкового урочища, на прилеглому пагорбі ми знайшли антропоморфну брилу пісковика, яку ідентифікували у 1990-ті роки археологи університету як давній артефакт сакрального призначення. У басейні балки Меланчин Потік, в оточенні крутосхилів “Вовчі скоти”, розміщена “Лиса Гора”. У більшості випадків такі назви, за Б. Рибаківим [3], пов'язані з поганськими святилищами, а згодом – з відьомськими шабашами.

Християнські сакральні ландшафти заповідника представлені широковідомим оронімом “Чернеча Гора” та ойконімом “Монастирок” (забудований мис між балками Меланчин Потік та Комашиний Потік біля їхнього злиття поряд із Чернечою Горою). Цей комплекс назв пов'язаний з давнім монастирем козацьких часів, де були поховані ватажки Самійло Кішка та Яків Шах.

Частина оронімів заповідника має відантропонімічні назви. Це й імена легендарних осіб, документованих свідчень про яких немає (“Мар’їна Гора”, “Мар’їн Яр”, “Меланчин Потік”), та імена і прізвища селян, які закріпилися за їхніми наділами. Це переважно назви, що виникли від другої половини ХІХ століття до колективізації і організації заповідника (“Джурове”, “Жилина” та “Кудина” левади, “Шараївщина”, “Варавина займа”, “Никоновщина” тощо). Як пам’ять про академіка М. Біляшівського (дослідника Княжої Гори у 90-х роках ХІХ століття і засновника першої садиби на території сучасного заповідника, відомої як хутір “Княжа Гора”) використовують назви “Перший Яр Біляшівського” і “Другий Яр Біляшівського”. Найближча до Дніпра частина Чернечої Гори має назву “Тарасова”, де розташовані могила та музей Т. Шевченка.

Існує кілька оронімів, пов'язаних з давніми оборонними спорудами “Велике Скифське Городище” і “Мале Скифське городище”, однак “скифськими” їх стали називати лише у минулому столітті. У ХІХ столітті, за свідченнями [1], ці гори були просто “Городищами”.

Багато оронімів містять характерні риси перелічених об’єктів (“Вищий Шпилик”, “Нижчий Шпилик”, “Холодний Яр”, “Гнила Балка”, “Слизька Балка”, “Різаний Яр”, яр “Гірка криничка” тощо).

У другій половині ХХ століття почали з’являтися топоніми, які виникали під час студентських практик. У 1960-ті роки найближчий до воріт заповідника майданчик, місце вранішніх “лінійок” і вечірніх “тусовок”, отримав назву “Хрещатик”. Кілька фінських будиночків (помешкання викладачів) – “Фінляндія”.

Довкілля нового корпусу гуртожитку на верхній терасі схилу – “Арарат” (1970-ті роки). Заросла лісом ділянка берега Дніпра (конус виносу Мар’їного Яру) – “Амазонка”. Важко сказати, чи наявні ці назви в наш час.

Для збереження давньої і недавньої топонімічної спадщини важливо скласти якомога повніший її список. Це міг би зробити музейний відділ заповідника зі залученням ветеранів і фахівців університету.

*Стаття: надійшла до редакції 15.01.2013
доопрацьована 22.05.2013
прийнята до друку 19.06.2012*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Максимович М. Начатки русской филологии / М. Максимович. – К., 1848.
2. Пидопличко И. Г. Межиричские жилища из костей мамонтов / И. Г. Пидопличко. – К., 1976.
3. Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1987.

PECULIARITIES OF KANIV NATURE PARK TOPONYMICS

Sergey Romanchuk

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Department of Physical Geography and Geoecology,
Taras Shevchenko Av., 14, Kyiv, Ukraine, 01601,
tel. (044) 521-32-09, e-mail: geography@univ.kiev.ua*

The article deals with place names of Kaniv region, associated with sacred landscapes of the pre-Christian time.

Key words: place names, Kaniv region.

ОСОБЕННОСТИ ТОПОНИМИИ КАНЕВСКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВЕДНИКА

Сергей Романчук

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра физической географии и геоэкологии,
бульв. Тараса Шевченко, 14, Киев, Украина, 01601,
тел. (044) 521-32-09, e-mail: geography@univ.kiev.ua*

Рассмотрено топонимы Каневщины в связи с сакральными ландшафтами дохристианских времен.

Ключевые слова: топонимы, Каневщина.